

УДК 330.341.1

О.В. Сторожук, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Стан забезпечення умов для людського розвитку в Кіровоградській області

Стаття присвячена дослідженню стану забезпечення умов для людського розвитку в Кіровоградській області. Проаналізовано особливості стану забезпечення умов для людського розвитку в розрізі районів та міст Кіровоградської області за окремими економічними, соціальними та екологічними показниками. Запропоновано заходи щодо поліпшення забезпечення умов для людського розвитку на регіональному рівні.

людський розвиток, регіональний рівень, соціальне відторгнення, економічні, соціальні, екологічні показники

Постановка проблеми. Глобальні зміни, пов'язані з формуванням економіки нового типу, заснованої на знаннях, на домінуванні високотехнологічних галузей визначають виключно важливу роль людини як носія інтелектуальної творчої праці. У цьому зв'язку посилюється значущість людського розвитку як фактору економічного зростання. Це в свою чергу обумовлює потребу у дослідженні умов для реалізації прав людей на довге, здорове і творче життя, адже населення є цінним ресурсом будь-якої країни, інвестування в розвиток якого є запорукою сталого економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці багатьох відомих українських вчених – О. Грішної, Е. Лібанової, О. Макарової, Л. Шаульської присвячені проблемам людського розвитку та чинників економічного зростання. Не применшуючи вагомості їх досліджень, зауважимо, що ці вчені зосереджували свою увагу на проблемах макроекономічного рівня людського розвитку і лише частково – регіонального рівня. Водночас, саме дослідження різних аспектів економічного зростання на регіональному рівні, факторів його стимулювання, зважаючи на асиметричність територіального розвитку України в умовах відсутності цілісної державної стратегії регіонального економічного розвитку є необхідними, тому тема даної статті є **актуальною**.

Мета роботи полягає в подальшому розвитку теоретичних засад дослідження людського розвитку та його впливу на економічне зростання, а також обґрунтування пріоритетних напрямів активізації людського розвитку на регіональному рівні з урахуванням соціально-економічного стану регіону.

Виклад основного матеріалу. Аналіз динаміки показників людського розвитку і економічного зростання в Україні свідчить про те, що у 2010 р. Індекс розвитку людського потенціалу в Україні становив 0,710, якому відповідає 69-те рейтингове місце серед 169 країн, які аналізувалися. Якщо порівнювати значення цього показника станом на 1990 та 2010 рр., то його приріст складає 0,02, або 2,9% у відсотковому вираженні. Варто зазначити, що, наприклад, у Польщі – 16,4% (41-ше місце), в Росії – 3,9% (65-те місце) [1].

У 2011 році Представництво Програми розвитку ООН в Україні презентувало Національну Доповідь про людський розвиток 2011 «Україна: на шляху до соціального

залучення» та Регіональну Доповідь про людський розвиток 2011 «Від трансформації – до суспільства для всіх». Ключовим моментом цих документів є те, що Концепції соціального відторгнення та залучення і Концепція людського розвитку доповнюють одна одну. Досягнення високого рівня людського розвитку є неможливим за наявності значних груп населення чи осіб, які є соціально відторгнутими, тобто людей, які зіштовхуються із перешкодами, долучаючись до участі в економічному, соціальному, політичному та культурному житті.

За оцінками ПРООН майже 40% сімей в Україні сьогодні перебувають у стані гострого соціального відторгнення [1]. Це означає низький рівень життя; обмежений доступ до якісної освіти та медичних послуг; брак доходів; погані житлові умови; низький статус на ринку праці й відсутність перспектив, безробіття, бідність. Критичне соціальне відторгнення найпримітніше у селах та «депресивних» малих містах. Надзвичайно високі ризики соціального відторгнення залишаються для сімей, де є хоча б один безробітний, або сім'ї пенсіонерів, багатодітної сім'ї.

У сфері освіти відторгнення проявляється як обмеження доступу окремих осіб або цілих груп населення до освітніх ресурсів, передусім через фінансову неспроможність. Так, вартість навчання у вищих навчальних закладах України для вступників 2011-2012 рр. коливалась в межах від 5500 до 30000 грн. в залежності від напрямку навчання (спеціальності) та престижності університету [2]. Порівнюючи вартість контракту на навчання і з розміром середньомісячної заробітної плати, яка в Україні в 2011 р. склала 2633 грн., доходимо висновку, що доступність освіти для більшості населення України є суттєвою соціальною та економічною проблемою.

Економічна активність забезпечує певний економічний статус та вищий рівень купівельної спроможності людини, в результаті чого покращуються її можливості щодо людського розвитку. Економічна активність та зайнятість належить до основних прав людини та є головним засобом попередження бідності та соціального відторгнення.

Про гостроту соціального відторгнення від сфери зайнятості жителів Кіровоградської області свідчить, зокрема, показник навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце, який на початок 2011 р. становив 31 особу, при цьому в середньому в Україні – 9 осіб [3; 4].

Водночас, відторгнення від економічного життя є одним з найбільш критичних, оскільки воно пов'язано з іншими видами. Економічне відторгнення спричиняє низький рівень життя, обмежує можливості щодо доступу до якісної освіти, одержання необхідних медичних послуг, відпочинку, тобто фактично призводить до «випадання» людини з соціуму, її духовної та моральної деградації.

Одним з основних прав людини, необхідним для реалізації інших прав, а відповідно і соціального залучення, є право на збереження здоров'я. Українцям важливим для цього є забезпечення доступності медичних послуг кожній людині без будь-якої дискримінації. Незважаючи на задеклароване у Конституції України право на отримання безоплатної медичної допомоги, реальністю є те, що доступ до медичного обслуговування є обмеженим і залежить від рівня доходів, соціального статусу або місця проживання. Люди з низькими доходами зазвичай не в змозі заплатити медичному працівникові за надання більш якісних послуг, оплатити процедуру або своє перебування в лікарні, придбати необхідні ліки.

Про кризовий стан справ у сфері медичного обслуговування населення свідчать високі показники захворюваності, смертності, інвалідизації населення України. Так, загальний коефіцієнт смертності у Кіровоградській області в 2011 р. склав 16,6‰. Для порівняння – в середньому по Україні за цей самий період загальний коефіцієнт смертності склав 14,5‰. Тривожним є той факт, що Кіровоградська область займає друге місце за показником смертності серед областей України. Лише в Чернігівській

області цей показник є вищим – 18,5% [5; 6].

При цьому слід зазначити, що таке становище зумовлене не лише високою часткою населення старшого віку, але й високою дитячою смертністю та смертністю осіб середнього віку. Так, загальний коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року у 2011 р. в Кіровоградській області склав 13,1%. Це – найвищий показник серед регіонів України (в середньому по Україні – 9,1%). Особливо тривожним є зростання материнської смертності у три рази за період 2005-2010 рр. [5].

Результати аналізу регіональних індексів людського розвитку в Україні свідчать про наявність істотних розбіжностей. Перше місце з великим відривом – за даними 1999-2010 років – упевнено займає м. Київ, якому належать перші позиції за інтегральними індексами демографічного розвитку, матеріального добробуту, умов проживання населення, рівня освіти та фінансування людського розвитку. Наступні місця належать м. Севастополю та Харківській області [1].

Натомість Кіровоградська область є аутсайдером в багатьох аспектах. Основними причинами зменшення населення Кіровоградщини є висока смертність, яка викликана, переважно, незадовільним станом здоров'я населення, матеріальними негараздами, та еміграція, що спричинена відсутністю робочих місць, низькою заробітною платою і відповідно поганими умовами проживання населення.

Як свідчать наші дослідження, незважаючи на загальні складні соціально-економічні умови, показники людського розвитку Кіровоградської області відрізняються в розрізі її районів та міст. З метою оцінки забезпечення умов для людського розвитку Кіровоградської області проаналізуємо окремі групи показників, що характеризують забезпечення умов людського розвитку (економічні, соціальні та екологічні). До *економічних* віднесемо наступні: обсяг інвестицій в основний капітал на 1 особу, грн.; обсяг реалізованих послуг населенню на 1 особу, грн.; розмір середньомісячної номінальної зарплати працівників, грн.; середній розмір пенсії, грн.; навантаження на 1 вільне робоче місце. До *соціальних* – охоплення дітей дошкільними закладами освіти; чисельність учнів загальноосвітніх навчальних закладів на 1000 населення; чисельність студентів у ВНЗ 1-2 рівня акредитації на 1000 населення; чисельність учнів у ПТНЗ на 1000 населення; захворюваність на активний туберкульоз на 10000 населення; чисельність інвалідів на 1000 населення. До *екологічних* – викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, у розрахунку на кв. км, т. За кожним показником розрахуємо індекси (I_i) за формулою (1)

$$I_i = \frac{X_{fact} - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}, \quad (1)$$

де X_{fact} – фактичне значення окремого показника в i - тій групі;

X_{min} – мінімальне значення показника в i -тій групі;

X_{max} – максимальне значення показника в i -тій групі;

Розрахунки оформимо у вигляді табл. 1. Одержані результати дозволяють визначити рейтинг районів та міст Кіровоградської області за станом забезпечення умов для людського розвитку її жителів. При цьому, максимальне значення кожного з показників (крім I_5 , I_{10} , I_{11} та I_{12} , які є дестимуляторами) відповідає найбільшому порядковому номеру місця в рейтингу регіонів, максимальне – найнижчому. Стосовно показників I_5 , I_{10} , I_{11} та I_{12} , – навпаки, максимальне значення відповідає найменшому порядковому номеру місця.

$$A = \sum_{i=1}^{12} I_i, \quad (2)$$

де A – рейтинг районів та міст Кіровоградської області (сума значень показників): мінімальне значення A відповідає найнижчому рейтингу, максимальне – найвищому рейтингу.

Отримані дані дозволяють виявити певні особливості, які стосуються забезпечення людського розвитку за регіональною диференціацією. Згідно отриманих результатів, за рейтингом стану забезпечення людського розвитку в аспекті районів Кіровоградської області перше місце посідає м. Знам'янка. До групи *лідерів* за показниками сприятливості умов для людського розвитку увійшли м. Кіровоград, Петрівський р-н., Добровеличківський р-н. та м. Світловодськ. Останнє місце в рейтингу займає Онуфріївський р-н., передусім за рахунок низьких показників економічного розвитку.

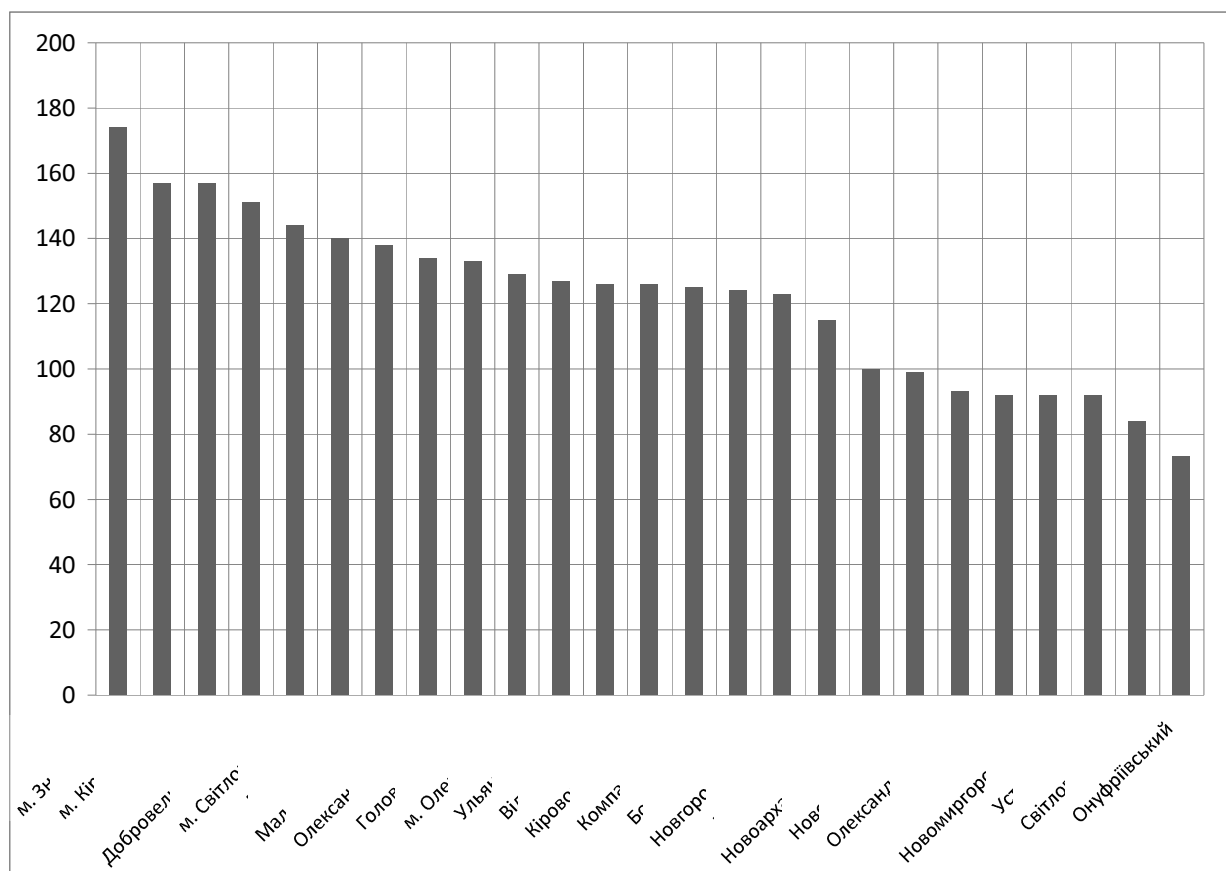

Рисунок 1 – Ранжування районів та міст Кіровоградської області за станом забезпечення умов для людського розвитку в 2010 р.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють визначити такі напрями розвитку Кіровоградської області, які сприятимуть досягненню якісних зрушень в покращенні показників людського розвитку та економічного зростання області в цілому, її районів та міст:

- заходи щодо вирівнювання диспропорцій в створенні умов для людського розвитку районів Кіровоградської області, спрямування заходів на здійснення масштабних комплексних наукових досліджень з людського розвитку, виконання міжгалузевих науково-дослідних робіт, перш за все, в галузі охорони здоров'я населення, екології, чистих технологій, нано- і біонаук;

Таблиця 1 – Розрахунки індексів забезпечення умов для людського розвитку Кіровоградської області, 2010 р.

	I1	I2	I3	I4	I5	I6	I7	I8	I9	I10	I11	I12
м. Кіровоград	0,23	0,353	0,495	0,848	0,011	0,855	0,411	0,781	0,3875	0,2611	0,807	1,00000
м. Знам'янка	0,16	1,000	1,000	0,712	0,330	0,774	0,640	0,000	1,0000	0,0000	0,811	0,78057
м. Олександрія	0,00	0,140	0,135	0,768	0,484	0,726	0,276	1,000	0,4915	0,1967	0,675	0,47588
м. Світловодськ	0,05	0,205	0,184	1,000	0,286	1,000	0,000	0,297	0,1974	0,0000	0,300	0,45935
Бобринецький р-н	0,05	0,033	0,097	0,097	0,319	0,226	0,829	0,000	0,3939	0,4837	0,082	0,00000
Вільшанський р-н	0,94	0,029	0,193	0,139	0,945	0,645	0,681	0,000	0,0000	0,2415	0,811	0,00132
Гайворонський р-н	0,05	0,024	0,250	0,053	0,582	0,645	0,332	0,354	0,4148	0,1723	0,617	0,02049
Голованівський р-н	0,13	0,023	0,320	0,220	0,429	0,661	0,298	0,000	0,3271	0,1603	0,288	0,04560
Добровеличківський р-н	0,26	0,032	0,688	0,153	0,934	0,500	1,000	0,000	0,3666	0,2633	0,152	0,00463
Долинський р-н	0,02	0,046	0,454	0,201	0,396	0,565	0,617	0,000	0,0000	0,3222	0,033	0,00330
Знам'янський р-н	0,10	0,008	0,193	0,000	0,692	0,323	0,696	0,000	0,0000	0,7884	0,272	0,00264
Кіровоградський р-н	0,36	0,054	0,572	0,147	0,000	0,242	0,270	0,000	0,0000	0,2598	0,346	0,00661
Компаніївський р-н	1,00	0,000	0,116	0,155	0,495	0,048	0,895	0,000	0,0000	0,2077	0,193	0,00330
Маловисіківський р-н	0,43	0,024	0,717	0,407	0,780	0,387	0,526	0,000	0,2074	0,1720	0,272	0,00727
Новгородківський р-н	0,25	0,008	0,057	0,134	0,956	0,403	0,798	0,000	0,7486	0,3618	0,144	0,00066
Новоархангельський р-н	0,06	0,011	0,159	0,121	1,000	0,548	0,681	0,000	0,3502	0,2650	0,737	0,00198
Новомиргородський р-н	0,05	0,010	0,168	0,154	0,989	0,387	0,768	0,000	0,3201	0,3456	1,000	0,00529
Новоукраїнський р-н	0,16	0,043	0,137	0,125	0,912	0,403	0,684	0,000	0,2912	0,3992	0,444	0,00859
Олександрівський р-н	0,08	0,023	0,480	0,092	0,604	0,403	0,510	0,000	0,2228	0,3635	0,905	0,00595
Олександрійський р-н	0,37	0,023	0,237	0,164	0,231	0,306	0,329	0,000	0,0000	0,2344	0,062	0,00529
Онуфріївський р-н	0,05	0,001	0,014	0,125	0,758	0,226	0,551	0,000	0,0000	0,3059	0,288	0,00132
Петрівський р-н	0,44	0,047	0,175	0,416	0,495	0,629	0,436	0,000	0,2266	0,1148	0,000	0,00727
Світловодський р-н	0,16	0,029	0,179	0,034	0,385	0,000	0,309	0,000	0,0000	1,0000	0,251	0,00397
Ульяновський р-н	0,01	0,066	0,181	0,001	0,989	0,581	0,814	0,000	0,4597	0,1222	0,444	0,00529
Устинівський р-н	0,19	0,002	0,000	0,071	0,429	0,339	0,500	0,000	0,0000	0,4493	0,181	0,00000

Розраховано автором за [3; 7; 8].

- створення нових робочих місць і модернізація існуючих на підприємствах сільськогосподарського машинобудування з використанням сучасних технологій; технічне переозброєння та реконструкція харчової і легкої промисловості області на засадах інноваційного розвитку;

- модернізація системи освіти шляхом вдосконалення освітніх програм, відповідних методик навчання, навчальної літератури, орієнтованих на забезпечення соціалізації дітей, підлітків і молоді, активне впровадження інклюзивної освіти, спрямованої на соціальне залучення дітей-інвалідів, формування на основі програм соціально-економічного розвитку регіону цільового замовлення на професійну освіту;

- збільшення доступності і якості медичної допомоги населення шляхом підвищення ефективності використання наявних ресурсів охорони здоров'я, вдосконалення і розвитку системи фондів медичного страхування, удосконалення механізму мотиваційного забезпечення ефективної праці медичного персоналу, раціоналізації стаціонарної медичної допомоги;

- покращення житлових умов сімей з дітьми та поліпшення соціально-побутової інфраструктури;

- запровадження заходів екологічного характеру, спрямованих на зниження негативного забруднюючого впливу промислових підприємств.

Таким чином, можна зробити висновок, що розробка заходів, спрямованих на активізацію людського розвитку на регіональному рівні має спрямовуватись на згладжування диспропорцій, враховувати соціально-економічну специфіку територій.

Список літератури

1. Національна Доповідь про людський розвиток 2011 року «Україна: на шляху до соціального залучення»/ Е. Лібанова, Ю.Левенець, О.Макарова, В. Котигоренко.: Київ, 2012. – 124 с.
2. Цена контракта в столичных вузах [Електронний ресурс]. – доступний з <http://www.segodnya.ua/useful/education/14258624.html>
3. Ринок праці Кіровоградської області [Електронний ресурс]. – доступний з <http://kirstat.kr.ua>
4. Ринок праці в Україні [Електронний ресурс]. – доступний з <http://ukrstat.gov.ua>
5. Демографічна ситуація в Кіровоградській області [Електронний ресурс]. – доступний з <http://kirstat.kr.ua>
6. Демографічна ситуація в Україні [Електронний ресурс]. – доступний з <http://ukrstat.gov.ua>
7. Освіта в Кіровоградській області [Електронний ресурс]. – доступний з <http://kirstat.kr.ua>
8. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2010 рік. – К.: Вид-во ТОВ „Поліграф-Сервіс”, 2011. – 522 с.
9. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. Посіб. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
10. Шаульська Л. В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України : монографія /Л. В. Шаульська. – Донецьк : Ін-т економіки промисловості НАН України. – 2005. – 386 с.

О. Сторожук

Состояние обеспечения условий для человеческого развития в Кировоградской области

Статья посвящена исследованию состояния обеспечения условий для человеческого развития в Кировоградской области. Проанализированы особенности состояния обеспечения условий для человеческого развития в Кировоградской области. Предложены пути улучшения обеспечения условий для человеческого развития в регионе.

О. Storozhuk

The state of terms providing for human development in the Kirovograd region

The article is devoted research of of the terms providing state for human development in the Kirovograd region. The features of the the terms providing state for human development in the Kirovograd region. The ways for human development in a region are offered.

Одержано 06.03.12